2.5. Sezar shifri

Almashtirish usullari sifatida quyidagi usullarni keltirish mumkin: Sezar usuli, Affin tizimidagi Sezar usuli, tayanch soʻzli Sezar usuli va boshqalar.

Sezar usulida almashtiriluvchi harflar k soniga siljishi bilan aniqlanadi. Yuliy Sezar bevosita k=3 boʻlganda ushbu usuldan foydalangan.

k=3 boʻlganda va alfavitdagi harflar m=26 ta boʻlganda quyidagi jadval hosil qilinadi:

Siljimagan	Siljigan	Siljimagan	Siljigan	Siljimagan	Siljigan
alfavit	alfavit	alfavit	alfavit	alfavit	alfavit
A	D	J	M	S	V
V	E	K	N	T	W
С	F	L	0	U	X
D	G	M	P	V	Y
Е	Н	N	Q	W	Z
F	I	O	R	X	A
G	J	P	S	Y	B
Н	K	Q	T	Z	\overline{C}
I	L	R	\overline{U}		

Masalan, matn sifatida KOMPYUTER soʻzini oladigan boʻlsak, Sezar usuli natijasida quyidagi shifrlangan yozuv hosil boʻladi:

C = NRPSBXWHU.

Sezar usulining kamchiligi bu bir xil harflarning oʻz navbatida, bir xil harflarga almashishidir.

Misol.

Bizga k-kalit, m-harflar soni, t-harflarning alfavitdagi tartib raqami, x-shifrlangan harf, M-shifrlanuvchi soʻz berilgan boʻlsin.

 $(t+k) \mod m = x \rightarrow shifrlash formulasi;$

 $(x-k) \mod m = t \rightarrow shifrni ochish formulasi;$

Shifrlash:

M="doska";

K=3:

M=26;

- d: $(3+3) \mod 26=6 \to g$
- o: $(14+3) \mod 26=17 \rightarrow r$
- s: $(18+3) \mod 26=21 \rightarrow v$
- k: $(10+3) \mod 26=13 \rightarrow n$
- a: $(0+3) \mod 26=3 \to d$
- c="grvnd";

Shifrni ochish:

- g: $(6-3) \mod 26=3 \to d$
- r: $(17-3) \mod 26=14 \to 0$
- v: (21-3) mod 26=17 \to s
- n: (13-3) mod $26=10 \to k$
- d: $(3-3) \mod 26 = 0 \rightarrow a$

M="doska"

Nazorat uchun savollar:

- 1. Sezar usulida kalit nimadan iborat?
- 2. Kalit qaysi sondan qaysi songacha oraliqda boʻladi?
- 3. Shifrlanadigan matn harflari qaysi tartib bilan nomerlanadi?
- 4. Shifrlangan matnni ochishda modulda manfiy son chiqsa nima qilinadi?
- 5. Kalit har ikkala tomonda ham boʻlishi shartmi?
- 6. Kalitsiz qanday ochish mumkin?

Mustaqil ish uchun misollar.

- 1. k=5, n=26: C=jsyjw, M=?
- 2. k=5, n=26: C=rtsnytw, M=?
- 3. k=5, n=26: C=xuehj, M=?
- 4. k=5, n=26: C=wzhmpe, M=?
- 5. k=5, n=26: C=vfqfr, M=?

- 6. k=6, n=26: C= ygrus, M=?
- 7. k=6, n=26: C= jkqgt, M=?
- 8. k=7, n=26: C= wypualy, M=?
- 9. k=7, n=26: C= uvrph, M=?
- 10. k=7, n=26: C= alslmvu, M=?
- 11. n=26: C=mjnad afxmds mjgvgyzuz smeaeukwadu zuetxmdu M=?
- 12. n=26: C=nkobebgk nisfvmyvt vfbknfvqntvk bmvetvkbyng M=?
- 13. n=26: C=olpcfchlojtgwnzwuwyohucfwmozofw M=?
- 14. n=26: C=pmqdgdiapgmxbdnphxpqhigpzibdsaapgx M=?
- 15. n=26: C= rkpyixdydwudwaefjqhgqbwqdkikbbqhy M=?
- 16. n=26: C=bizgkfcfxzprrjfjcrizrjfjzpkljyletyrcri M=?
- 17. n=26: C=sdygjalenscsdaldsjcjahlglarae M=?
- 18. n=26: C=lbffmk bdtezhkbmf etkhvabjdteb mebtezh kbmfetk M=?
- 19. n=26: C=elcjninurfcfufailcngrupzmctfcac M=?

2.6. Affin tizimi

Affin tizimidagi Sezar usulida har bir harfga almashtiriluvchi harflar maxsus formula boʻyicha aniqlanadi: (a·t+b) mod m, bu yerda a, b - butun sonlar, 0≤a, b<m, a va m oʻzaro tub sonlar. t − harflarning alfavitda joylashgan tartibi (0 dan boshlab tartiblanadi), m − alfavitdagi harflar soni.

m=26, a=3, b=5 boʻlganda, quyidagi jadval hosil qilinadi:

t	3t+5
0	5
1	8
2	11
3	14
4	17
5	20
6	23
7	26

Shunga mos ravishda harflar quyidagicha almashadi:

quijidagiona annasnadi.		
A	F	
В	J	
С	N	
D	R	
Е	S	
F	V	
G	Z	
Н	D	
I	Н	

8	29
9	32
10	35
11	38
12	41
13	44
14	47
15	50
16	53
17	56
18	59
19	62
20	65
21	68
22	71
23	74
24	77
25	80
26	83

L
P
T X
X
В
F
J
N
R
V
Z
D
Н
L
P
T X
X

Natijada yuqorida keltirilgan matn quyidagicha shifrlanadi: C=PFXJDZSR

Shifrni ochish formulasi quyidagicha: $M = (a^{-1}(C - b)) mod m$. Bu yerda a^{-1} qiymat a sonining mod m boʻyicha teskarisi, C – shifrtekst.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Affin usulida kalit nimadan iborat?
- 2. Kalit qaysi sondan qaysi songacha oraliqda boʻladi?
- 3. Shifrlanadigan matn harflari nomerlanish tartibi qanday?
- 4. Shifrlangan matnni ochishda modulda manfiy son chiqsa nima qilinadi?
- 5. Kalit har ikkala tomonda ham boʻlishi shartmi?
- 6. Kalitsiz qanday ochish mumkin?

Mustaqil ish uchun misollar.

- 1. a=5, b=11, n=26: C= zxuyzyptlnxlaz, M=?
- 2. a=5, b=12, n=26: C=jakdeqtmuumeczm, <math>M=?
- 3. a=7, b=12, n=26: C= smimlmlmbnmzolq, M=?
- 4. a=9, b=11, n=26: C= frwrahgfthigfz, M=?
- 5. a=11, b=11, n=26: C= clcflulgabuly, M=?
- 6. a=17, b=11, n=26: C= rfayryjhluhnyr, M=?
- 7. a=19, b=11, n=26: C= mlerwlirwhzl, M=?
- 8. a=21, b=11, n=26: C= olonlctzxijxixzc, M=?
- 9. a=23, b=11, n=26: C= plrglgnheljq, M=?
- 10. a=3, b=11, n=26: C= zjyubznvtgjqjul, M=?
- 11. a=3, b=14, n=26: C= ehanoqmebtmlmygo, M=?
- 12. a=5, b=17, n=26: C= widatryfdaoreluf, M=?
- 13. a=7, b=19, n=26: C= otpwdistijtlxixpq, M=?
- 14. a=19, b=17, n=26: C= rlrssrcnenkrgrcnvu, M=?
- 15. a=25, b=11, n=26: C= slqtdnlhsdalid, M=?
- 16. a=23, b=12, n=26: C= swpcmrokwjwh, M=?
- 17. a=15, b=14, n=26: C= wijobwxwmwbnxoje, M=?
- 18. a=17, b=8, n=26: C= zyliamtgivwmlciteinil, M=?
- 19. a=19, b=17, n=26: C= krgrcnvuzrknsrc, M=?

2.7. Steganografiya

Steganografiya (grekcha στεγανοσ — yashirin va γραφω — yozayapman, sirli yozuv degan manoni anglatadi) — bu ochiq ma'lumotni uzatilayotgan vaqtda shifrni yoki sirni ichiga joylashtirib uzatishni oʻrganuvchi fan hisoblanadi.

Kriptografiyada shifr yoki sirli xabarning koʻrinishi mavjud boʻladi, steganografiyada esa u ham sir saqlanadi. Steganografiyani, odatda,